

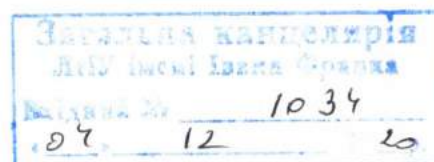
ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Ткаченко Наталії Дмитрівни “Функціонально-семантичне поле “space” у британському та американському варіантах англійської мови: лінгвокультурологічний підхід”, представлену на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04. – германські мови, Львів, 2020

Подана на розгляд спеціалізованої вченої ради дисертація Наталії Ткаченко повною мірою відображає зміст та значущість проведеного здобувачкою дослідження. Поставивши амбіційну мету виявити й описати структурно-семантичні та функціональні особливості репрезентацій функціонально-семантичного поля (далі ФСП) “space” у сучасній англійській мові в її британському та американському варіантах, дисертантка опирається на переконання, що самобутні англійськомовні спільноти можуть бути описані як лінгвально-ментальна динамічна система ціннісно-сміслових домінант лінгвокультурного простору цих спільнот. Однією з таких домінант визнано ФСП “space”, яке обрано конкретним об’єктом дослідження і розглянуто як системно-структурну єдність мовних репрезентацій простору в англійській мові.

Вагомість поліпарадигмального вивчення когнітивно-дискурсивних продуктів соціуму пояснює актуальність вибору теми дисертації. Розуміння ФСП як системи орієнтирів, які втілюють результати конструювання образу себе та світу в ході процесів осмислення людиною свого культурного простору, створює умови для переосмислення традиційної мовознавчої проблематики, пов’язаної з дослідженням складових ланцюжка *мова – культура – свідомість*. Окрім того, **актуальність праці** в соціокультурному вимірі визначається тим, що протистояння універсальних стандартів, з одного боку, та цінностей культурної ідентичності, з іншого, зокрема в різних територіальних варіантах мови, стає викликом для мовознавців у XXI столітті. Вивчення такого протистояння може стати своєрідною призмою, через яку оцінюється та вивчається ще одна тріада соціокультурної реальності: *мова – культура – соціум*.

Актуальним вважаємо також пошук такої моделі дослідження ФСП, яка давала б можливість наблизитися до розуміння зв'язку його структури, семантики та функціонування в різних лінгвокультурах.

Наукова новизна дослідження полягає, перш за все, у випрацюванні методологічних принципів вивчення досліджуваного ФСП та обґрунтуванні концепції його розгляду як лінгвокультурної репрезентації рефлексій соціуму. **Уперше** систематизовано критерії класифікації репрезентацій простору та встановлено закономірності й тенденції розвитку семантики досліджуваних одиниць та підсистем у британському та американському варіантах сучасної англійської мови. **Новизною вирізняється** також методика зіставного поліпарадигмального аналізу ФСП, яка може бути застосована для опису інших полів та на матеріалі інших мов.

Праця привертає увагу тим, що “палітра дослідження” є дуже багатогранною. Взаємодія британської та американської культур отримує “мовне обличчя”. Щоб змалювати це обличчя, дисертантка звертається до розгляду багатомірності людського буття в контексті змін у національних мовних картинах світу в епоху глобалізації та швидкого прогресу науки. Через встановлення функціонально-семантичних особливостей зіставлюваних ФСП, дисертантка формулює одне з вагомих положень, яке виноситься на захист: ці ФСП є національно-культурно маркованими, а усе проведене дослідження послідовно обґрунтовує це положення, оскільки розкриває різні вияви такої маркованості.

Структура праці чітко відображає послідовність міркувань: філософська категорія простору → вербальна репрезентація простору та підходи до її дослідження → критерії аналізу об'єкта в рамках обраного комплексного поліпарадигмального підходу → представлення результатів проведеного аналізу. Матеріалом дослідження слугували 1729 одиниць (апелятивів і топонімів) у британському та 1500 одиниць в американському варіантах англійської мови, що достатньо для переконливості висновків.

У першому розділі ставиться та успішно вирішується завдання розглянути теоретичне підґрунтя дослідження репрезентацій ФСП “space” у сучасній

англійській мові. Систематизовано й осмислено низку підходів, як-от, лексико-семантичний, структурно-семантичний функціонально-семантичний та інші й представлено переконливу авторську інтерпретацію здобутків дослідників в рамках кожного з підходів. Ознайомившись з низкою ідей стосовно вивчення лінгвокультурних репрезентацій (далі ЛРП) ФСП “space”, випрацюваних у загальному та зіставному мовознавстві, германістиці та англістиці, дисертантка доходить висновку, що панівним слід вважати лексикоцентричне та текстоцентричне вивчення цього поля та визначає вагомість різних підходів в рамках цих двох вимірів. З опорою на ідеї, випрацьовані науковою школою вельмишановного наукового керівника – професора Світлани Іванівни Терехової, виділено основний методологічний вектор для подальшого аналізу досліджуваного ФСП – поліпарадигмальний, який червоною ниткою проходить через увесь текст дисертації і забезпечує його когерентність.

Другий розділ присвячено докладному розглядові критеріїв аналізу об’єкта й покроковому описові випрацьованої методики. Попри те, що опонент не погоджується з низкою запропонованих методів, про що буде сказано далі, п’ять охарактеризованих етапів дослідження дають притомне уявлення про хід міркувань дисертантки та узгоджуються із засадничим поліпарадигмальним підходом.

Третій розділ (С.79 – 158) є найбільшим за обсягом і, на думку опонента, – найінформативнішим. Пані Ткаченко робить свій внесок у розвиток германістики, оскільки, аналізуючи структурно-семантичні процеси розвитку досліджуваного ФСП у двох територіальних варіантах англійської мови, які відбуваються під впливом чинників, котрі головно пов’язані з культурою (в широкому сенсі цього слова), дисертантка обґрунтовує низку вагомих для германістики положень. Ці положення, зокрема стосовно національно-культурної маркованості просторових номінацій, факторів впливу на розвиток їхньої семантики та характеру територіальних опозицій, є переконливими, оскільки ґрунтуються на результатах дослідження, представлених у третьому розділі. До заслуг дисертантки слід віднести запропоновану класифікацію ЛРП

досліджуваного поля за чотирма критеріями: лексико-граматичним, лексико-семантичним, функціонально-семантичним та лінгвокультурологічним. Досліджуване поле структурується за семантичним принципом: від абстрактних багатозначних одиниць у ядрі поля до, до конкретних та менш багатозначних на близькій периферії і до загальних і власних однозначних одиниць на далекій периферії. Основна увага зосереджена на аналізі іменників та іменникових словосполучень, які формують 13 мікрополів, котрі включають низку тематичних груп, і містить багато тонких лінгвістичних спостережень та мікровідкриттів дисертантки, зокрема: а) лінгвокультурні репрезентації головно представлені на периферії; б) в ядрі та периферії спостерігається явище перехідності, яке веде до утворення вторинних номінацій.

З огляду на тему дисертації Наталія Ткаченко виявляє, перш за все, соціокультурні параметри, котрі є визначальними для забезпечення культурної маркованості ЛРП. Остання виражається через різні типи конотацій і відображає відмінності просторово-орієнтаційного кодування у двох територіальних варіантах. Занурення в “лабіринти семантики” супроводжується спостереженнями за словотвірними процесами, за процесами ідіоматизації та за входженням досліджуваних одиниць у характерні для них структури модифікації. Видається, що матеріал цього розділу в поєднанні з матеріалом додатків має окрему практичну цінність для вивчення лінгвокраїнознавства та зіставної лексикології і може бути опублікований у форматі посібника.

У четвертому розділі (С.162 – 196) представлено результати розгляду функціонування досліджуваних ЛРП у різножанрових текстах. Загалом використання текстоцентричного підходу для поглиблення аналізу об’єкта дисертації є логічним, однак, на думку опонента, це завдання для окремого дослідження, оскільки вимагає більшої джерельної бази та застосування корпусного підходу, який сьогодні стає чи не основним у мовознавчих студіях в галузях лексичної семантики, граматичної та лексичної сполучуваності, стилістики, прагматики, діалектології тощо, оскільки забезпечує репрезентативнішу картину мовлення ніж добірки цитат і є найефективнішим

способом вивчати слововживання мовців. Положення п'яте і шосте (с.27), які частково відображають результати, подані в четвертому розділі, потребує значно ширшого обґрунтування у тексті розділу.

Наголошуючи на теоретичному і практичному значенні дисертації, хочу зупинитися на **дискусійних питаннях**, які, на мою думку, треба з'ясувати на захисті та в подальших дослідженнях дисертантки.

Перша група дискусійних моментів стосується тлумачення одиниць метамови дисертації.

1. Визначення **функціонально-семантичного поля**, яке є ключовою одиницею дисертації, зустрічається в тексті декілька разів. Дисертантка визначає його як: а) різнорівневі мовні репрезентації за спільними функціями в мовленні (с. 30); б) функціонально-семантичну категорію (с.31); в) двобічну (змістовно-формальну єдність, яка утворюється граматичними (морфологічними й синтаксичними засобами у взаємодії з лексичними та словотвірними елементами (с.43, за О. Бондарком); г) структурно-впорядковану ієрархічну єдність лексико-граматичних та функціонально-семантичних одиниць різних частин мови різних мовних рівнів зі спільними семантичними та функціональними ознаками (с.79). На думку опонента, авторське тлумачення поняття ФСП загалом та ФСП "space" зокрема слід було чітко описати на перших сторінках першого розділу. Враховуючи глибину дослідження ФСП "space" та вклад дисертантки в його тлумачення, дивує відсутність чіткого визначення, яке знаходимо лише на с.81, і яке представляє це поле лише як продукт міжрівневих та міжпольових семантичних, а також синтагматичних зав'язків.

2. Вимагає чіткішої диференціації вживання таких одиниць метамови як **коди культури** та **лінгвокультурні коди**. На с. 47 лінгвокультурний код описано як літературну англійську мову у множинності її стилів та жанрів, а далі перелічуються різні типи лінгвокультурних кодів, виокремлених за зовсім іншими ознаками та з опорою на різні класифікації запропоновані в сучасній лінгвокультурології. У другому розділі (с.67) дисертантка стверджує, що визначення лінгвокультурних кодів у словникових репрезентаціях та

функціональних стилях мови здійснювалося шляхом семантичного аналізу значень національно маркованих апелативів і топонімів у позиції означуваного та означення, встановлення їхнього зв'язку зі сферою діяльності людини, часовими, гендерними, віковими чинниками тощо (с.67). Однак, не можу погодитися з твердженням, що “лінгвокультурні коди урізноманітнюють функціональні стилі англійської мови більш дрібним структуруванням за галузями знання” (с.47), і що “просторовий код може відтворюватися професійними кодами культури (?) у різних галузях знання” (там само). Також не зрозуміло як *код культури* корелює з *лінгвокультурним простором*, який на с. 49 витлумачено як “єдність уніфікованої англійської мови та її територіальних варіантів і діалектів”. Оскільки визначення кодів культури аналізованих британських та американських репрезентацій ФСП “space” дисертантка зараховує до новизни праці, то слід було б увиразнити тлумачення терміну.

3. Доречно було б приділити більше уваги тлумаченню таких одиниць метамови як *аналози, дивергенти, дивергенти-аналози* та *аналого-дивергенти* (с.83). Зокрема, питання аналого-дивергентних територіальних опозицій залишається доволі нечітким.

Друга група дискусійних моментів торкається методів дослідження та окремих дискусійних питань.

1. Серед переліку досягнень, які увиразнюють новизну дослідження, дисертантка зазначає використання статистичного та психолінгвістичного аналізу для вивчення досліджуваних репрезентацій (с.24). Статистичний аналіз також фігурує в сьомому положенні, що виноситься на захист (с.27), а асоціативний аналіз – у восьмому. Також елементи асоціативного та статистичного аналізу згадано у другому розділі (с.72). Однак фактичного застосування статистичного аналізу опонент у дисертації не знайшла, а асоціативний аналіз вимагає додаткового тлумачення, оскільки головню застосовується у психолінгвістиці для опису результатів асоціативного експерименту, що не відповідає завданням рецензованого дослідження.

2. Дисертантка зазначає, що ядерна зона ФСП “space” містить 10 іменників: *space* та абстрактні іменники *area, container, location, place, point, side, surface, spot, zone* (с.83). На с. 89 подано дещо інший список іменників ядерної зони: *space (extent, extention, area, zone, place, container, capacity, medium, location, side, spot, point, surface)*. Ще інший опис ядерної зони подано в Додатку А (с.251). Чим пояснюється така розбіжність?

3. Як уже зазначалося, четвертий розділ є, на думку опонента, доволі фрагментарним, і викликає низку запитань, зокрема стосовно класифікації функціональних стилів та належності текстів до того чи іншого стилю. Наприклад, до ділових текстів дисертантка відносить юридичні, економічні, промислові та етикетні (параграф 4.3.1), Окремо розглядає географічні (параграф 4.3.2), публіцистичні тексти, в яких виділяє “рубрики” (параграф 4.3.3) та художні тексти (параграф 4.3.4). Попри незаперечну інформативну насиченість вказаних параграфів, виокремлення цих типів текстів вимагає чіткішого обґрунтування.

На жаль, текст дисертації не позбавлений друкарських та стилістичних огріхів (некоректні форми родового відмінка іменників та форми ступенів порівняння прикметників, окремі росіянізми). Праці окремих дослідників, які згадує дисертантка в тексті, не включені до списку використаних теоретичних джерел, як-от, Н. Шумарова (с.20), В. Іващенко (с.54) та деякі інші. Доречно було б теж додати працю львівських професорів Ф.С.Бацевича та Т.Космеди “Очерки по функциональной лексикологии” (Львів: Світ, 1997)

Незважаючи на критичний характер побажань, які стосуються дискусійних моментів праці, вони не заперечують концепції та методології дослідження, не знижують його загальної високої оцінки та не піддають сумніву вірогідності результатів. Дисертація Наталії Дмитрівни Ткаченко є новаторською працею в галузі сучасних лінгвокультурологічних студій. Вона є зрілим дослідженням, у якому здобуто нові результати, котрі допомагають з’ясувати важливе питання закономірностей і тенденцій розвитку номінацій простору у двох територіальних варіантах англійської мови. Розгляд цього питання сприяє усвідомленню

лінгвокультурної природи сучасної англійської ідентичності і має науковий потенціал для подальшого вивчення різних ФСП на матеріалі різних мов та у зіставному аспекті

Автореферат, 19 статей у зарубіжних та вітчизняних наукових виданнях та 11 публікацій, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації, повністю висвітлюють основні здобутки дисертації. Усі публікації одноосібні.

На підставі докладного ознайомлення з дисертацією, авторефератом та основними публікаціями вважаю, що праця **“Функціонально-семантичне поле “space” у британському та американському варіантах англійської мови: лінгвокультурологічний підхід”** відповідає вимогам п. 11, 13 “Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженому постановою КМУ №567 від 24.07.2013 зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ №656 від 19.08.2015 та №1159 від 30.12.2015, а її автор, **Ткаченко Наталія Дмитрівна** *заслуговує на* присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови.

Доктор філологічних наук,

Н. Андрейчук

професор, професор кафедри перекладознавства і

контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура

Львівського національного університету імені Івана Франка

Підпис Н. Андрейчук підтверджую

О. Грабовецька

Вчений секретар

Львівського національного університету

імені Івана Франка